

Zemplén

Hajdani vármegyéink

Folytatva képzeletbeli utazásunkat, ezúttal Zemplén vármegyébe látogattunk el. A történelmi megye területe 6282 km² volt, amelyet északról Lengyelország; nyugatról Sáros, Abaúj-Torna és Borsod; délről Szabolcs; keletről pedig Ung vármegye határolt. Felszíne észak–déli irányban mutatott változatosságot, hiszen ebben az irányban haladva szelődültek a Beszkidek és a Vihorlát-hegység vonulatai az Alpok síkságává. Éghajlata is ennek megfelelően alakult: a hegyvidéki éghajlatot fokozatosan váltotta fel a síkság melege, amit néha azért enyhített a közel 700 milliméternyi csapadék. Folyók tekintetében a vármegye jól el volt látva: a déli határát alkotó Tiszán kívül erre folyt még a Bodrog, a Sajó és a Hernád is. Ércbányászata a mészkőkitermelés mellett elhanyagolható volt; de bányásztak még kaolinföldet Hegyalján és kovakövet malomkőnek Sárospatakon.

A terület lakossága a bányászaton és az erdőművelésen kívül a mezőgazdaságban jeleskedett. A bortemelés nemcsak az egyik fő jövedelmi forrás volt, hanem a terület borai messze földön is híresek voltak, egészen az 1880-as évekig. Az ebben az időben meginduló filoxérajárvány az állomány 82 százalékát pusztította el, amit aztán újabb fajtákkal kellett pótolni.

A vármegye története

Hogy a terület már a legrégebbi időkől fogva lakott volt, azt mi sem bizonyítja

jobban, minthogy a magyarországi paleolitikum leletek 30 százaléka erről a vidékről származik. A neolitikum idején a bükki kultúra népe találhatta itt meg lakóhelyét. Elsősorban a hegyvidéki telepeket részesítik előnyben; legalábbis azt bizonyítják az aggteleki és a jósvafői leletek. A vaskor legszebb lelete a zöldhalompusztai aranyszarvas, amely egy szkíta harcos pajzsát díszítette. Az itt lakott keltákra egy kelta földvár maradványai emlékeztetnek Bükkszentlászló és Nagysánc települések között.

A VII. század második felében újabb népcsoport érkezik Zemplénbe: az avarok. A griffes-indás ornamentikát használók fokozatosan északra haladva szállták meg a folyóvölgyeket. Pippin és Nagy Károly háborúi után helyükre – elsősorban a Bükk lejtőire és Hegyaljára – zárt tömbökben szlávok települtek be.

Anonymus szerint Árpád Zemplén várával átellenben fogadta Zalán követeit, akiktől a terület átadását kérte. Zalán ezt teljesítette, így harc nélkül foglalták el Zemplént. A honfoglalás kori leletek (bodrogrecsényi, eperjesszögi leletek) alapján is azt mondhatjuk, hogy honfoglalásunk első szakaszában foglalták el a magyarok a vármegye területét. E korai honfitársaink nagy valószínűség szerint kabarok lehettek, mert a terület legrégebbi birtokosaként az Aba nemzetség.

A XI. század közepén – a pogánylázadások leverése után – vallonokat telepítenek be Sárospatakra, akik már a XIII. századra városi kiváltságokat kaptak. Nemzetiségi hegemoniájuk nem tartott sokáig, hiszen a

2000/XII. 3-4.

XIV. század után a város fokozatosan elmagyarosodott. Salamon és László viaskodásából Zemplén megyének is kijutott: a besenyőket, akik egészen Zemplénig pusztítanak, Salamon uszította a vármegyére. (Hogy aztán 1085-ben vereséget szenvedjenek...)

IV. Béla a tatárjárás után olaszokat telepített be a tokajhegyaljai szőlők felújítására és művelésére. A Rátótok mellé újabb nemzetiségek emelkednek fel; a Baksák és a Tolcsvák; akik az Árpád-ház kihalása után az Anjouk odaadó hívei lettek.

Mátyás sereget küldött a megyében portyázó huszitta csapatok ellen, amely had 1458. szeptember 1-jén Magyar Balázs és Rozgonyi Sebestyén vezetésével megverte a területet pusztító csehekét. 1466-ban Perényi István főispán megtámadta Gálszécset és leromboltatta a várat. Mátyásnál ezzel a tétivel kegyvesztett lett, később a király azonban visszafogadta. Nem sokáig pihent a békétlenkedő főúr: 1471-ben Kázmér lengyel király Magyarország ellen támadt és Perényi csatlakozott hozzá. A felkelés levereése után Mátyás csak Szapolyai István közbenjárására kegyelmezett meg neki, ám a főispáni tisztségéből elmozdította. Nem sokkal később újra a Perényiek nevéből volt hangos a vármegye. Perényi Miklós sztropkói várából zaklatta az arra haladó utazókat és kereskedőket. Perényi István Miklós védelmére kelt. Mátyás utasította Bajnai Both Andrást, hogy vessen véget a felkelésnek. Bajnai ennek 1483-ban, a Perényi várak (Sáros és Sztropkó) bevétele után eleget is tett. A Perényi-kor vége 1491-ben jött el, amikor a két Perényi testvér Sztropkó védelmében elesett az új uralkodó, Albert király ellenében. Ősi fészüküket 1494-ben Bakócz Tamásnak, az akkor még győri püspöknek, későbbi esztergomi érseknek adta a király.

Mohácsot követően a vármegyét is elérte a török. A támadások 1573 után egy időre lanyhultak, mert Rákóczi Zsigmond szendrői kapitány rajtaütött a portyázó törökön.

1579-ben a szolnoki pasa csapatai dúlják a Köröm környékét és az ellenük küldött Druget Miklós főispánt is elfogták. A vármegye sarcot fizetett volna a főispánért, ám mire az összeg összegyűlt, a főispán 33 évesen Konstantinápolyban meghalt.

1588-ban a török ismét támadott, ám ezúttal a magyaroknak kedvezett a szerencse. A Szikszó melletti csatában előbb kiszabadították a csata során fogságba esett Drugeth Istvánt, majd pedig győztek a török felett. 1593-ig nem is háborgatták a vármegyét. Nem úgy az ezt követő hat évben. A tizenöt éves háború viharai Zemplént sem kerültk el. Ennek következtében az adózó házak száma 10 293-ról 3019-re csökkent. 1600. május 3-án pedig Homonnai Drugeth Bálint kerül a főispáni székbe.

Bocskai István 1605. április 15-ére országgyűlést hívott össze Szerencsre. Április 20-án az összegyűlt nemesek Bocskait fejedelemmé, Homonnai Drugeth Bálintot pedig a hadsereg főkapitányává választották. A örömet az örömben talán csak az jelentette, hogy Tokaj vára még mindig a császár kezén volt. Így az országgyűlés elrendelte a vár azonnali körülzárását, amely azonban csak 1606. március 22-én hozott eredményt: az őrség elhagyta a várost. Bocskai végrendeletében Homonnai Drugeth Bálintot nevezi meg utódának, helyezze azonban Rákóczi Zsigmond nyerte el az erdélyi fejedelemséget.

Az 1654. december 5-i linzi béke következtében Zemplén vármegye Rákóczi tulajdonába kerül. A Wesselényi-féle összeesküvés idején Zemplénben is zajlottak az események. I. Rákóczi Ferenc 1670 elején fegyverbe szólította a Felvidéket, mivel nem tudta, hogy a felkelést már beárulták Bécsben. Április 9-én Rákóczi Ferenc több összeesküvővel tárgyalt sárospataki várában, amikor megérkezett gróf Starhemberg, hogy katonái számára favágási kérelmet eszközöl-

jön ki. Az egybegyűltek Tokaj várának átadását kérték tőle, ám mivel ezt megtagadta, őrizet alatt Regécre vitték. Ez és a gombási győzelem reménnyel töltötte el a felkelőket. Nem sokáig tartott ez a reményteljes állapot: Bodrogszerdahely mellett a felkelők seregei megfutottak a gróf Barkóczy Ferenc vezette császári erők elől. A felkelést a vármegye tényleges részvételénél jóval súlyosabban torolták meg: Bónis Ferencet 1671. április 30-án végezték ki, Köröskényi Mátyást és húsz társát karóba húzták. Rákóczi Ferencnek csak édesanya közbenjárására – és 355 000 forintnyi élelmiszer ellenében – kegyelmeztek meg.

A Rákócziak nevééről ezután csak 1704-ben lesz hangos a vármegye: ekkor esküszik fel Zemplén II. Rákóczi Ferencre, aki négyszáz gyalogost kér és a tokaji vár ellátását a vármegyére bízta. S hogy az élvezeteknek is hódoljanak egy kicsit: 1706-ban biztost rendelt Tokajba a szőlészetet felügyelni. A trencsényi csatavesztés után Rákóczi már hiába kért segítséget: a vármegye teljesen kimerült. Ezt a vármegye életében harcos közel két évszázadot zárja le a szatmári békekötés.

A vármegye életének következő évszázadát három részre lehet osztani. Az első szakasza a belső harcok lezárásának időszaka volt, amikor is a főispán személyét kellett véglegesen tisztázni. Történt ugyanis, hogy a Rákóczi által kinevezett Barkóczy Ferenc a szatmári béke után is főispánnak érezte magát. Tette ezt annak ellenére, hogy közben Pethő Mihály lett az új főispán. A vármegyei tisztségviselők is Barkóczy mellett álltak és csak akkor változott meg nézetük, amikor Barkóczy hiába kopogtatott II. Károlynál: Pethő maradt a főispán. A második szakasz Mária Terézia uralkodásának idejére tehető. Az időszakban a passzivitás az uralkodó mentalitás, amit mi sem tükröz jobban, mint az úrbéri rendelet nehézkes végrehajtása. A harmadik időszakban a nemzeti-

nemesi ébredésnek lehetünk tanúi. A vármegye nemessége II. József központosító intézkedéseire az újoncozás megtagadásával válaszolt.

A szabadságharc hadműveleti Zemplént csak 1848–49 telén érik el: Schlick Kassánál legyőzi Mészáros Lázár csapatait és Tokaj felé indult, hogy átkelve a Tiszán elfoglalják Debrecent és a kormányt. A terv nem sikerült, hiszen Klapka – igaz, a tokaji fahíd felégetése árán – Kassa felé szorította vissza Schlicket. A győzelem hozzájárult ahhoz, hogy a tavaszi hadjáratot a magyar hadsereg rendezett csapatokkal kezdje meg. A szabadságharc vége is legalább olyan fényesre sikerült, mint a kezdete: Zöldi Sándor százados a 89. zászlóalj katonáival és két négyfontos ágyúval jó néhány órán keresztül megakadályozta az orosz IV. hadtest Tiszán való átkelését. A sárga-fekete korszak eljövételét a Fürsten-wärther ezred egy gyalogzászlóaljának sátoraljaujhelyi beszállásolása jelezte. És közben a vármegye híres szülötte, Kossuth Lajos megírta vidini levelét...

1849 augusztusában már a kassai császári-királyi katonai kerület része, amelynek élére Müllner főtabornok, a polgári osztály élére pedig gróf Szirmay Sándor került. 1852-ben Ferenc József ellátogatott a vármegyébe, ám a nép nem igazán zárta szívébe: a császár csak hegyaljaiakkal beszélgetett és azokkal is lekezelően. Kilencévi számkivétel után hazatért tóketerebesi kastélyába gróf Andrássy Gyula, hogy aztán Széchenyi 1860-as jóslatához méltóan 1867-ben miniszterelnök legyen. A másik két Andrássy testvér sem esett messze a fától: előbb Aladár lett Zemplén főispánja (1867–72), majd fivére, Manó (1872–73). A századforduló legfontosabb említésre méltó eseménye a kivándorlás volt: a vármegyét közel 80 000 ember hagyta el. A 1880-as években tomboló filoxérajárvány Zemplénben 82 százalékos pusztítási arányával alig maradt

